

Носороги (стислий переказ)

Ежен Йонеско

Дійові особи:

Крамарка

Жан

Беранже

Офіціантка

Крамар

Господиня

Логік

Літній добродій Власник кав'ярні

Дезі Дюдар

Б о т а р

Мсьє Папійон

Мадам Беф

Пожежник

Старий — мсьє Жан

Дружина мсьє Жана

Голови носорогів

Дія перша

Майдан у провінціальному містечку. На першому поверсі двоповерхового будинку — крамниця (бакалія). На другому — квартира хазяїв крамниці. Біля крамниці — кав'ярня. На терасі кав'ярні кілька столиків висунуті до середини сцени. Полудень. Неділя. Літо.

Повз крамницю проходить жінка з порожнім кошиком для харчів та кішкою. Крамарка відчиняє двері і поглядає на жінку. Звертається до чоловіка: "Бач, як загордувала! Не хоче в нас більше купувати".

З'являються Жан і Беранже.

Жан одягнений дуже дбайливо: каштановий костюм, червона краватка, накладний крохмальний комірець, каштановий капелюх. Беранже навпаки: неголений, без капелюха, волосся скуйовджене, одяг занедбаний. Вони сідають за столиком кав'ярні й починають суперечку: спочатку про спізнення (обидва затрималися на півгодини), потім про спрагу, про пияцтво (це стосується Беранже). Беранже пояснює, що він не може вдовольнитися роботою, що у місті немає жодних розваг, тож пияцтво по суботах — його єдина розрада. На це Жан відповідає, що справжня людина повинна виконувати свій обов'язок, тобто працювати.

Чути шалене тупотіння та сопіння великої тварини. Жан підскакує, роняючи стільця, схвильовано вигукує: "Носоріг!". У цю ж мить новину підхоплюють інші: офіціантка, крамарка, логік, літній добродій... Посеред сцени з'являється господиня, з її

кошика випадає все, що вона придбала.

Тим часом тварина пробігає повз кав'ярню та зникає в далечині. Чути схвильовані вигуки: "Оце так історія!". Логік намагається заспокоїти усіх, кажучи, що свої страхи треба переборювати. Літній добродій та логік допомагають господині скласти речі у кошик. Всі йдуть. Залишаються лише Жан і Беранже. Офіціантка приносить замовлення.

Жан не може заспокоїтися, кажучи, що такого не повинно бути: щоб носоріг бігав містом! Це ж дуже небезпечно! Та й звідки він міг узятися? Адже в зоопарку всі тварини померли від чуми, а цирк влада давно до міста не пускає. Беранже зберігає спокій. Він намагається відвернути увагу товариша від цієї події — прикрої, але ж не вартої суперечок між ними! Окрім того, тварини вже нема — то чого ж перейматися цим?

На майдані з'являється молода друкарка Дезі. Беранже схвильовано та незграбно підводиться — він не хоче, щоб його бачили у такому вигляді. Підводячись, він штовхає келих — вино проливається на одяг Жана. Той знов незадоволений незграбністю товариша. На його думку, все це через пияцтво.

Знову з'являються літній добродій і логік. Сідають за сусідній столик і починають якусь суперечку на філософські теми: про те, що у котів чотири лапи, тож усі, хто має чотири лапи — коти; ще про те, що все має бути справедливим, тобто логічним...

Беранже заявляє, що його нічого не турбує, на що Жан зауважує, що це — не правда, бо Беранже все ж таки турбує та молоденька білявка з його друкарні. Втім, її обранцем вже став хтось інший.

Знову з'являється носоріг — тепер він рухається в протилежному напрямку. Знов крики "Ах!" і "Ох!". Люди підхоплюються з місць і тікають. Раптом чути відчайдушне нявчання, а після — жіночий лемент. На сцені з'являється господиня з мертвою кішкою на руках. "Він розтоптав її!" — кричить жінка. З усіх боків доноситься: "Бідолашне кошеня!" Логік спокійно каже, що нічого не вдієш: усі кішки смертні. Присутні починають заспокоювати господарку. Жан і Беранже продовжують суперечку через носорога. Жан стверджує, що носороги — різні, бо в першого було два роги на носі, а в другого — лише один. Отже, перший носоріг — азіатський, а другий — африканський. Беранже робить висновок, що Жан завжди впадає у крайнощі, "завжди хоче вразити світ своєю обізнаністю і навіть не припускає, що може помилитися". Інші залучаються до суперечки. Логік стверджує, що висновок Жана є логічним, а крамар заявляє, що, попри усяку логіку не можна, щоби носороги на очах у людей топтали котів.

Дія друга

Картина перша

У глибині друкарні — широкі двері, на них табличка "Начальник контори". Столик Дезі, верхні сходинки, стіл Ботара та Беранже, стіл Дюдара й мсьє Бефа, сходовий майданчик. Начальник контори, пан Папільйон, вказує пальцем на газету, що лежить на столі. Дудар вказує у бік Ботара, ніби кажучи: "Вижбачите!" Ботарстоїть, поклавши

руки в кармани: "Мене не проведеш!"

Усі обговорюють замітку в газеті, в якій йдеться про те, як носоріг роздавив кішку — просто у місті, серед білого дня. Ботар каже, що все це байки — газетникам вірити не можна. Він — колишній вчитель — звик довіряти лише тому, що бачив власними очима. "Може, це миша розчавила блоху. А тепер з мухи роблять слона", — каже він. Дезі розповідає, що вона бачила носорога, який мчав містом, їй не вірять. Входить Беранже, підтверджує слова Дезі, каже, що там було багато свідків. Ботар заявляє, що це масовий психоз.

Начальник бере табель, бачить, що мсьє Беф не вийшов на роботу. Входить мадам Беф. Важко дихаючи, вона показує телеграму від чоловіка, який у вихідні поїхав до родичів і там захворів на грип. Мадам Беф просить дати їй стілець та склянку води. "Справа в тому, — схвильовано каже жінка, — в тому... що за мною від самого дому гнався носоріг". Показує на сходи: "Він там, унизу, я гадала, він за мною по сходах побіжить".

Чути страшенний гуркіт, сходи провалюються під вагою якогось великого чудовиська. Знизу лунає жалібний рев. Усі дивляться туди, де кружляє тварина, немов когось шукаючи. Дезі жаліє його: мабуть, носорога щось мучить, до того ж він не може піднятися, бо сходів немає. Ботар стверджує, що за цим щось криється. Раптом мадам Беф голосно скрикує: "Боже мій! Боже! Цього не може бути!.. Це ж мій чоловік! Беф, мій бідний Беф, що з тобою сталося? " Дезі питає, чи мадам Беф впевнена. Та відповідає, що так. Начальник заявляє, що цього вже терпіти не стане — обов'язково вижене Бефа.

Мадам Беф втрачає свідомість. Деякий час її намагаються привести до тями. Після цього вона каже, що не може залишити чоловіка в такому становищі і, підійшовши до майданчику, стрибає вниз — на спину носорогу. Усі дивляться з вікна, як тварина з мадам Беф мчать вулицею.

Начальник зауважує, що робота стоїть. Починають думати, як звідси вибратися. Дезі йде викликати пожежників. Через деякий час вона повертається, кажучи, що їй на силу вдалося домогтись, щоб пожежники приїхали. Машин немає через носорогів — їх вже сімнадцять у місті, і з усіх боків тільки й чути, що про цих тварин.

Ботар суворо заявляє, що він нарешті зрозумів, що відбувається. А також — що йому відомі імена зрадників, які мають за все відповісти. Він погрожує зірвати маски з тих, хто влаштував цю провокацію.

З'являються пожежники, допомагають усім зійти вниз. Пан Папільйон нагадує всім, що після обіду треба повернутися в контору, потім прощається з усіма так, наче вони розстаються назавжди.

Картина друга

Кімната Жана. Беранже приходить до товариша, щоб помиритись. Його турбує те, що вони посварилися через тих носорогів. Жан відкриває не одразу. Він недобре почувається. Беранже каже, що в нього змінився голос: мабуть він застудився. Потім бачить на лобі в товариша шишку. Жан іде до ванної кімнати, обмацує лоба, бачить, що

над носом справді шишка. Беранже пропонує покликати лікаря. Жан відмовляється і починає сварити товариша.

Жан мечеться по кімнаті, наче звір у клітці. Зриває на собі одяг — в ньому тісно. Беранже дивиться на товариша, з жахом питає, що це в нього зі шкірою: вона стає схожою на шкіру звіра та набуває зеленого кольору.

Через деякий час Жан перетворюється на носорога. Беранже кидається до сусідів, до приватниці, вимагає викликати поліцію... Але звідти висовуються голови носорогів. Він біжить до вікна, але бачить ціле стадо носорогів, що женуться один за одним. "Носорожаче військо, біжить собі вулицею вниз!.. Як вибратись, як мені вибратися?.. — налякано думає Беранже. — А ще казали, що ця тварина живе одинцем! Це брехня. Таку думку слід переглянути!"

Нарешті Беранже потрапляє на вулицю і біжить щодуху з криком "Носороги! Носороги!"

Дія третя

Кімната Беранже. Хазяїн лежить на ліжку з перев'язаною головою. Його мучать кошмари. Крізь сон він поривчасто вигукує: "Роги! Стережіться рогів!"

Беранже падає з ліжка, встає, обмацує лоба. Впевнившись, що шишки немає, тягнеться до пляшки з коньяком. Трохи вагається, потім наливає собі стакан і миттю випиває. Повертається до ліжка і засинає.

До нього приходить Дюдар. Беранже відчиняє. Налякано питає, чи в нього не змінився голос, і чи немає шишки на лобі. Дюдар заспокоює його, кажучи, що це через те потрясіння, що пережив Беранже. "Звісно, так помилитися у людині!.." Але Беарже не може заспокоїтися: "...Така людяна натура, поборник гуманізму! Хто би міг повірити! І де він, він! Ми з ним давні друзі.... Ось вже я ніяк не думав, що він... і раптом таке неочікуване перетворення! Я вірив йому більш, ніж самому собі, я на нього покладався більш, ніж на самого себе... І так вчинити зі мною!" Дудар каже, що не треба так хвилюватися, адже усі, хто "оносорожився", зробили це не навмисне. Беранже перелякано каже, що в тім-то й річ, що може це — хвороба, й вона може бути заразною.

Від Дюдара Беранже дізнається, що пан Папільйон теж перетворився на носорога. При цьому Дюдар намагається виправдати вчинок начальника: мовляв, усі мають право робити те, що їм хочеться, адже від цього нікому немає шкоди. Носороги нікого не чіпляють — просто бігають собі вулицями. До того ж, носороги нічим не гірші за людей. Беранже не може погодитися з ним. Потім вирішує звернутися до Логіка, щоб він розсудив їх. Але виявляється, що той також перетворився на носорога.

Приходить білявка Дезі. Повідомляє, що серед поважних людей вже багато хто перетворився на носорогів. Але Беранже переконаний, що людей поки що більше, тож цим треба скористатися. Інакше їх затопчуть. Дезі запрошує чоловіків до сніданку і розповідає, що вулицями бігають стада носорогів, до яких усі вже звикли: "Нікого не дивує, що по вулицях ганяють стада носорогів. Люди стають осторонь при зустрічі з ними, а потім йдуть далі, хто по ділах, хто гуляє, ніби нічого не сталося".

З вулиці чути страшенний гвалт, гуркіт та тупотіння тварин: носороги зруйнували пожежну станцію. Беранже, Дюдар і Дезі дивляться з вікна. Цілий полк пожежників-носорогів виходить з того місця, де було пожежне депо. З усіх боків до них долучаються носороги, або ті, хто тільки почав перетворюватися. Дюдар каже, що їх вже, здається, більше, ніж людей.

Дюдар хоче піти. Дезі і Беарже намагаються його зупинити, але той каже, що не покине тварин, він повинен бути там... Через хвилину він вже поміж носорогів — такий самий, як вони.

Дезі і Беранже залишаються удвох. Чоловік освідчується жінці в коханні. Вона спокійно просить зачинити вікна, бо усе в кімнаті покриється брудом і пилом. Вона не шкодує і не боїться. Беранже каже, що поруч з нею йому теж не страшно. Дівчина закликає його не думати більше про носорогів; адже їм добре удвох. Мабуть, вони двоє у чомусь кращі за інших. А тому мають право на щастя. "Ми маємо право жити. І наш прямий обов'язок по відношенню до самих себе — бути щасливими, попри все. Почуття провини — це небезпечний симптом. Це признак недостатньої чистоти".

Дзвонить телефон. Дезі каже, що не треба брати слухавку. Але Беранже сумнівається: а що, як це їхні товариші? І вони можуть пояснити, що ж усе-таки сталося. Він підходить до телефону — там чути лише рев носорогів. Беранже починає думати, що носороги вирішили помститися. Тварини, між тим, уже всюди. Вони зайняли мерію, радіостанцію...

Тепер вже Дезі починає хвилюватися. Беранже заспокоює дівчину. Вона каже, що не зможе жити тут з ним, коли усюди лише носороги. І в домі — теж. Він намагається втішити її: каже, що вони мають змогу врятувати світ. Адже в них народяться діти, в тих — теж... Але дівчина не хоче мати дітей, бо це не цікаво. І навіщо рятувати світ? Може, навпаки — рятувати треба їх, бо вони не такі, як усі. Беранже повторює, що кохає її, але дівчина відповідає: "Мені трохи соромно того, що ти називаєш любов'ю, отого кволого почуття, тієї чоловічої слабості. Та й жіночої. Це й порівнятися не може із жагою й надзвичайною енергією, якою аж пишуть оті істоти навколо нас".

Дезі підходить до вікна, дивиться на носорогів. Їй до вподоби веселість тварин — і вона вирішує приєднатися до них. Коли Беранже не бачить, вона спускається сходами, промовляючи: "Ні, він зовсім не добрий".

Беранже дивиться у дзеркало. "Будь що, а людина — це все-таки не так потворно. Але ж я далеко не красень. Повір мені, Дезі!" Тут він бачить, що дівчини немає. Намагається наздогнати і повернути її, але марно. Повертається додому. "Звісно, ми перестали один одного розуміти. Ніякого порозуміння, ні в чому. Спільне життя розпалося. Але ж як вона могла піти, не пояснивши?! Не сказавши ні слова. Так не роблять". Він зачиняє усі двері й вікна. Каже до голів носорогів: "Ви мене не піймаєте. Я за вами не піду, я вас не розумію. Я залишусь таким, як є. Я людина. Людина..." Сідає у крісло. "Я сам винуватий в тому, що вона пішла. Я був для неї усім. Що тепер з нею буде? Ось іще одна людина на моїй совісті... Може статися найжахливіше! Бідолашна крихітка, покинута напризволяще, одна, в цьому світі чудовиськ! Хто мені допоможе її

знайти? Ніхто, тому що нікого не залишилось".

Беранже розмірковує, як можна порозумітися з тваринами. А може, Дезі була права: людина не краща за носорогів. Навпаки, носороги кращі. Він дістає знімки різних людей. Потім дивиться на себе в дзеркало. Доходить висновку, що він зовсім не гарно виглядає. А носороги — доволі красиві. Але потім відвертається від дзеркала, починає шукати рушницю. "Я вже не можу переродитись. Я так хочу, дуже хочу, але я не можу. Я вже не можу дивитися на себе. Який я бридкий! Лихо тим, хто хоче зберегти свою оригінальність! Ну, тим гірше! Я боронитимусь проти всіх! ...Я остання людина і буду нею до самого кінця! Я не здамся!"

Коментар

Драма Е. Йонеско "Носороги" відбиває суттєві особливості розвитку людського суспільства. Світ письменника сповнений жаху, безнадії, мороку. Фантастичне в п'єсі переплітається з прозаїчним зображенням буденності, що створює особливий світ твору — складний, дисгармонійний, як і саме життя.

Автор змальовує гротескну картину перетворення людей на носорогів. Таким чином він виступає проти знеособлювання, позбавлення індивідуальності. Крізь видимий абсурд подій просвічують важливі філософські ідеї: сенсу буття, здатності людини протистояти злу, зберігати себе як особистість. Художній світ, створений письменником, прозаїчний і населений звичайними людьми. Трагедії героїв — дрібні й абсурдні. І водночас цей світ, попри всю свою буденність, — фантастичний, бо найнеймовірніше відбувається в житті звичайному. На перший погляд, дивно, що людиною залишається саме нікчема Беранже, а не ідеальна людина Жан. Втім, пияка Беранже наділений такими рисами, як толерантне ставлення до чужих ідеалів, смаків, віросповідання, нації. А це — свідчення високої культури. І саме це дає йому свободу самому вирішувати, що є зло, і самому боротися: "Я остання людина і буду нею до самого кінця!..Я не здамся!"